

1. JASNO JE DA...

ili kakva je varalica zdrav razum

Šta je zdrav razum?

Na koncertu ili fudbalskoj utakmici, na demonstracijama ili u prepunom gradskom prevozu, tiskanje i guranje sa drugim ljudima smatramo normalnim. Ali ako bi neznanac pokušao da hoda tik uz nas na potpuno praznoj ulici, nedajbože mračnoj, dodirujući nas ramenom, sva je prilika da bismo se dali u beg. *Jasno je da* neznanac ne može imati dobre namere. Očigledno postoji nekakva vrsta pravila da težimo da se u *raspoloživom* prostoru širimo onoliko koliko nam je potrebno da se osećamo komotno.

Gde god da živimo, živote nam oblikuju bezbrojna nepisana pravila kojih često nismo ni svesni, poput ovoga koje smo upravo pokušali da formulišemo. Pri tom se od svakog razumnog čoveka očekuje da ih sve *zna* iako nigde nisu zapisana. Hajde dodatno da zakomplikujemo: od svakog razumnog čoveka se takođe očekuje da zna koja je od pravila u redu ignorisati, i pod kojim uslovima. Na koncertu je raspoloživi prostor minimalan, ali je izostanak komoditeta svesni danak koji plaćamo nekom drugom zadovoljstvu. Na praznoj, mračnoj ulici to je nedopustivo, čak i potencijalno opasno.

Ako se upustimo u razmišljanje koliko složene životne situacije mogu biti, ostaćemo zapanjeni kako smo uopšte u stanju da u njima plivamo. Beskonačno je mnogo finih razlika između stvari koje su važne, stvari koje bi trebalo da budu važne a nisu, i stvari koje su važne ili nevažne u zavisnosti od okolnosti. A opet nekako uspevamo da se snalazimo u novom socijalnom okruženju manje-više nesvesni da sve vreme učimo. Ovo nam uspeva pomoću *zdravog razuma*.

Dve su karakteristike zdravog razuma koje ga razlikuju od drugih vrsta ljudskog znanja, nauke na primer:

- Za zdrav razum su od interesa *odgovori* na postavljeno pitanje, a ne kako se do njih došlo. Čovek ne samo da ne mora da zna *zašto* da bi izvukao korist iz nekog znanja, šta više, za njega je i bolje da se time ne bavi. Za razliku od teorijskog naučnog saznanja, zdrav razum uzima odgovore „zdravo za gotovo“.
- Zdrav razum ne organizuje znanje u logičke kategorije opisane generalnim principima. Umesto toga reaguje u svakoj pojedinačnoj situaciji po svojim sopstvenim pravilima. Zdrav razum prosto „zna“ šta je dobro uraditi u određenim okolnostima, ne znajući otkud zna.

Grubo rečeno, zdrav razum je labavo organizovan skup uočenih činjenica, doživljaja, uvida, veština i „narodnih mudrosti“ koje svako od nas akumulira u vremenu, učeći iz svakodnevnih situacija (Watts, 2011). Zdrav razum je univerzalan do one mere do koje ljudi dele slična socijalna i kulturna iskustva, sa posledicom da ono što je razumno za jednog čoveka može biti blesavo ili čak potpuno neprihvatljivo za drugog. U velikom gradu ćete, ako ste bolesni, otići kod lekara. U istoj situaciji pripadnik nekog amazonskog plemena otići će kod plemenskog vrača. Ili, u tom istom velikom gradu, istoga nedeljnog jutra neki će ljudi otići u crkvu a neki povesti decu u Muzej nauke i tehnike. Razumno je i jedno i drugo, u odgovarajućem okruženju. Pri tom, budući da ljudi u „zdravorazumsko“ veruju sa apsolutnom pouzdanošću, dve (socijalno, kulturno) suprotstavljene strane ne mogu o razlikama voditi

argumentovanu diskusiju. Ukratko, ne postoji ništa konsistentno i koherentno u zdravom razumu, što jasno pokazuju i mnoge kontradiktorne „zdravorazumske“ poslovice. Recimo:

Slično se sličnom raduje.	???	Suprotnosti se privlače.
------------------------------	-----	-----------------------------

Koja od ovih izreka je „ispravna“ a koja „pogrešna“? Nijedna. Isti čovek upotrebljavaće i jednu i drugu „mudrost“ da objasni odgovarajuće životne situacije. Neće *objasniti* ništa, već će samo lepim rečima *opisati* neko pojedinačno zapažanje. I u oba slučaja zvučati „zdravorazumski“.

Slično se sličnom raduje?

Suprotnosti se privlače?

Iscepkana, nekonsistentna i često kontradiktorna priroda zdravog razuma zapravo ne predstavlja veliki problem u svakodnevnom životu. Razlog za to možemo videti u činjenici da je svakodnevni život efektivno podeljen na male probleme smeštene u vrlo specifičan kontekst i da ih možemo rešavati manje-više nezavisno jedne od drugih. Biti logičan i koherentan pod tim okolnostima i nema previše svrhe. Možemo životariti od dana do dana, od opservacije do opservacije, sve vreme zamenjujući haos realnosti umirujućim „zdravorazumskim“ objašnjenjima. Za potrebe naših malih života to je dovoljno dobro s obzirom da greške koje ćemo neizostavno praviti generalno i nemaju previše važne posledice.

Ali, kada zdravim razumom počnemo da rešavamo probleme koji uključuju ponašanje velikog broja ljudi ili veoma kompleksne situacije, na odličnom smo putu da napravimo katastrofalne greške.

Zablude zdravorazumskog zaključivanja

Kombinacija intuicije, iskustva i mudrosti na koju se oslanjamo generišući zdravorazumska objašnjenja društvenog okruženja prilično je uspešna u većini svakodnevni situacija. Ipak, uključuje i neke sistematske greške pri zaključivanju (Watts 2011).

Prvi tip grešaka proizilazi iz toga što se naše zaključivanje o ljudskom ponašanju fokusira na one faktore kojih smo svesni – pobude, motive, verovanja... na primer. A faktora je zapravo mnogo više. Verovatno je i nemoguće sagledati šta je sve relevantno u datoj situaciji.

Na primer, bira se predsednik studentskog parlamenta. Hodnici su izlepljeni predizbornim plakatima dvojice kandidata:

GLASAJTE ZA

PERU!

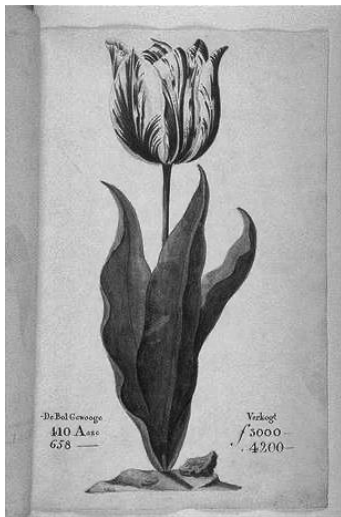
Glasajte za Žiku!

Žika je odličan student, omiljen kolega, u prethodnom mandatu se kao član parlamenta pokazao kao dobar organizator i vrlo agilan pregovarač sa upravom škole oko studentskih zahteva. Njegov „izborni štab“ nije ni pomišljao na predizborne plakate, *jasno je da* je Žika neuporedivo bolji kandidat. Ipak, kada se Pera, večiti student i zamlata, koji se kandidovao za opkladu u gajbu piva, pojavio sa rolnom plakata pod miškom, brže-bolje se u Žikinom štabu našla koleginica s arhitekture sklona minimalizmu i dizajnirala odgovor. A onda na izbore izlazi gomila brućoša koja ne poznaje ni jednog ni drugog, dakle nemaju nikakve pobude, motive, verovanja... oko kojih je organizovan Žikin „izborni štab“, i pobeđuje Pera. Pobedu mu je doneo krupan, mastan font kojim je ispisan plakat!?

Drugi tip grešaka javlja se kod pokušaja „zdravorazumskog“ rasuđivanja vezanog za kolektivno ponašanje. Naime, ljudi u grupi – bilo da se radi o navijačima jednog tima, pripadnicima jedne političke opcije, obožavaocima cveća... uzajamno deluju jedni na druge. Razmenjuju informacije i tračeve, međusobno se upoređuju, nagrađuju ili

kažnjavaju ponašanja ostalih pripadnika grupe, uče iz tuđih iskustava... Generalno međusobno utiču na prosuđivanje šta je dobro a šta loše, šta je ispravno a šta pogrešno. Ovi uticaji gomilaju se u nepredvidljivim pravcima, generišići kolektivno ponašanje koje je nemoguće razumeti preko ponašanja pojedinaca u okviru kolektiva. Zdrav razum je tu nemoćan.

Obožavaoci cveća nisu slučajno pomenuti. Jedan od najbizarnijih primera „kolektivnog ludila“ koje nikakav zdrav razum ne može da objasni, još manje predvidi, dogodio se u Holandiji početkom XVII veka. U to doba je lala, današnji simbol Holandije, bila retkost, statusni simbol u baštama buržoazije i aristokratije. Ispočетка naivno nadmetanje među bogatašima ko će više lepših i egzotičnijih lala posedovati prerastao je u takozvanu „tulipomaniju“¹, koja se i dan danas u svim finansijskim udžbenicima obrađuje kao prvi primer dobro dokumentovane privredne krize izazvane špekulativnom trgovinom.

Cene lukovica lala rasle su do neslućenih visina, špekulanti su preprodavali ugovore koji su garantovali kupovinu određenog broja lukovica nakon uzgoja, u takve oblike trgovine ulagana je kompletna imovina, čak i od investitora koji u životu nisu videli lalu. Jedna jedina lukovica je na vrhuncu tulipomanije umela da košta koliko i jedna kuća. Nagli slom tržišta nastupio je 1637. Lukovice su preko noći postale gotovo bezvredne, a silna bogatstva i posedi uloženi u „ljubav prema cveću“ izgubljeni.

Treći problem kod „zdravorazumskog“ rasuđivanja je taj što kad god dođe do *neočekivanog* ishoda nekog događaja instinktivno tražimo objašnjenja. Budući da objašnjenja tražimo a posteriori, odnosno *nakon* što se nešto dogodilo, težište stavljajmo na sagledavanje zbog čega je neočekivani ishod bio neizbežan, dok očekivani ishod ostaje po strani. U praksi, ovo rasuđivanje svodi se na „pričam ti priču“, opise onoga što se dogodilo, koji nam govore malo, ili nimalo, o

---

¹ Tulip engl. = lala

mehanizmu koji je do ishoda doveo. Kako ove priče imaju oblik neformalnih objašnjenja dajemo im moć predviđanja.

Setimo se, recimo, legendarne trojke Saše Đorđevića u poslednjoj sekundi meča sa Hrvatskom na Evropskom prvenstvu u Španiji 1997. godine. Njome je ne samo doneo pobedu timu Jugoslavije, već i otvorio put osvajanju šampionske titule u nastavku takmičenja. Četiri sekunde pre kraja utakmice, slobodnim bacanjima Slavena Ramca Hrvatska je pvela sa 62:61. Citiramo nepoznatog komentatora: „Milenko Topić je uveo loptu, stigla je do Saše Đorđevića koji je prešao ceo teren, digao se izvan linije 6,25 i *protivprirodnom* trojkom uz zvuk sirene pogodio obruč...“ Ovo „zdravorazumsko objašnjenje“ da se *čuda dešavaju* ništa je drugo do opis neočekivanog ishoda. Čak je i delimično ispravno, čuda se odista *ponekad* dešavaju. U redu, zdrav rezon bez mogućih posledica. Međutim, ukoliko ovakvom zaključivanju damo i dodatnu moć predikcije – čudo će se ponovo dogoditi – što strastveni navijači redovno čine, izlažemo se opasnosti od velikog razočarenja, ako ne i srčanog udara, ukoliko u budućim bezizlaznim situacijama neki novi Saša Đorđević ne postigne „protivprirodnu trojku“.

Umesto zaključka

Gornji tekst nastao je kao rezultat iskustva i znanja stečenog učenjem, formalnim i neformalnim, bavljenja istraživanjima koliko i svakodnevnim životnim situacijama. U tom smislu on ne može da ponudi naučno zasnovane zaključke, već samo „zdravorazumske“ preporuke za mlade ljude koji se spremaju da bar okrznu naučno-istraživački rad:

Budite oprezni sa rečenicama koje počinju sa *jasno je da...* posebno kada vam ih upućuje bilo kakav autoritet – profesor, političar, tv-lice, roditelj, kolega...² Famosno *jasno je da* ne mora čak da bude izgovoreno, mehanizmi za ubeđivanje su mnogostruki i ne uvek dobronamerni. Ne libite se da izgovorite *zašto?* i/ili *kako?* Retko ćete dobiti zadovoljavajući odgovor, češće ćete ga tražiti sami. Dokle ćete u tom traganju stići individualno je. *Samo je nebo granica* još jedna je lepa i „zdravorazumska“ izreka koja ne uključuje vaše intelektualne kapacitete, marljivost i radoznalost.

Na isti način, ne započinite rečenice sa *jasno je da* kada se vi nalazite u ulozi autoriteta – kada se obraćate detetu, radniku na gradilištu, učeniku, mlađem kolegi ili prijatelju koji nije iz vaše struke. Ukoliko ste svesni da onaj kome se obraćate nije u stanju da primi naučno zasnovano objašnjenje iz bilo kog razloga – uzrasta, stepena obrazovanja, neiskustva... – poštenije je reći *veruj mi na reč* nego izmišljati *jasno je da...* „zdravorazumske“ odgovore. Ako se radi o detetu ili učeniku dodajte i jedno *zasada* uz *veruj mi na reč*, i uputite ga na dalje sticanje znanja.

U tom smislu, ako su ostale ikakve nedoumice, verujte mi na reč, *zasada*, do kraja ovog kursa.

---

² Uključujući i seljaka na pijaci, koji vas autoritativno ubeđuje da je *jasno* kako su njegove preskupe jabuke neprskane iz toga što su natrule.